

**Tulevaisuuden tutkimuskeskus,
Turun kauppakorkeakoulu**

Asiantuntijalausunto Itä-Uudenmaan maakuntasuunnitelma 2040 varten

Sirkka Heinonen ja Juha Kaskinen

22.4.2009

1. Itä-Uudenmaan toimintaympäristön muutokset

Itämeren ja Suomenlahden alueella

EU:n blokkiutumisen ja allianssikehitys saattaa tarjota uutta nostetta pohjoiselle ulottuvuudelle ja Itämeri-yhteistyölle. Tätä vahvistaa globalisaation kielteisten vaikutusten vastapainona syntyvä motivaatio alueelliseen toimintaan. Yhteistyön kulmakivinä olisivat Itämeren tilan (ympäristön laatu, turvallisuus ja toiminnallisuus) kohentaminen ja toisaalta väestön muuttovirtojen hallinta liikennettä ja logistiikkaa unohtamatta. Liikenteen osalta sekä henkilö- että tavaraliikenteen kehitys sisältää kasvupotentiaalia. Laivaliikenne on pitkään halvin ja ekotehokkaimpiin kuuluva kuljetusmuoto, vaikka lisääntyvä laivaliikenne luo myös onnettomuusriskejä.

Venäjän talous-, energia- ja turvallisuuspolitiikka, jotka ovat kytköksissä toisiinsa, on merkittävä tekijä Itämeren ja Suomenlahden alueella. Mahdollisia kehityskulkuja on useita, joiden suhteen kannattaisi tehdä herkkyystarkasteluja ja ennakoida myös epätodennäköisiä, mutta vaikutuksiltaan mittavia kehitysvaihtoehtoja. Huomionarvoista on lisäksi se, että myös Baltian maiden kehitys on kytköksissä Venäjän linjauksiin.

Etelä-Suomessa ja metropolialueella

Väestö keskittyy edelleen Etelä-Suomeen. Keskittymiskehityksestä seurannee se, että jo 2035 maakuntasuunnitelmassa heikkouksiksi todetut ilmiöt kuten houkuttelevien palvelujen järjestämisen vaikeus eivät muuksi muutu ilman uusia avauksia. Tarvitaan palveluinnovaatioita, joita voidaan löytää kokonaan uusien palvelumuotojen tai olemassa olevien kehittämistä vaativien palvelujen uudentamisella yhdistelmillä ja organisoinnilla.

Metropolikehityksen seurauksena voi olla jo 2040 jonkinlaisen Uudenmaan suurkaupungin syntyminen, jonka väkiluku voisi olla kaksi miljoonaa ja jossa osa Itä-Uudestamaasta olisi jo selvästi vahvasti integroitunut suurkaupunkiin ja loppu toimisi jonkinlaisina tuki- ja virkistysalueena. Kehitys voi myös toisaalta kääntyä relokalisaation suuntaan, jolloin keskittyvän metropolikasvun logiikka joistain ulkoisista tekijöistä kuten johtuen hidastuu ja aluekeskusten vetovoima puolestaan kasvaa. Vastaavasti kuin ilmastonmuutoksen kohdalla on panostettava sekä ilmiön hidastamiseen että siihen sopeutumiseen, myös metropolikeskittymisen ilmiön osalta on varauduttava yhtä aikaa oman aluekehityksen itsenäiseen vahvistamiseen ja metropolikehitykseen sopeutumiseen.

Itä-Uusimaa yhteistoiminta-alueella

Väestön keskittyminen ja sen seuraukset näkyvät myös yhteistoiminta-alueella. Yhteistoiminta-alueilla tulee korostumaan vuorovaikutuksen tarpeet lähellä olevien alueiden osaamisen, palveluiden ja elinkeinon toisiaan täydentävien yhdistelmien löytämiseksi.

Kymenlaakson ja Etelä-Karjalan ongelmana on yksipuolinen klassiseen metsäteollisuuteen perustuva elinkeinorakenne, joka on tiensä päässä. Tarvitaan uusia tuotteita, joita puukuidusta

voidaan tehdä. Uusien tuotteiden kehittämisen ohella on haettava uusia palveluja ja sovelluskohteita perinteisiin teollisuudenaloihin liittyen. Polku siihen, mistä toimeentulo Itä-Uudellamaalla tulee vuonna 2040, on hahmotettava ja pedattava ennakkoon. Yhteistoimintalualueilla toimintaympäristön muutoshaasteet voivat näyttäytyä yhdellä alueella uhkana ja toisella mahdollisuutena. Yhteistoiminnassa esimerkiksi metsäteollisuuden vaikeuksiin joutuva prosessipainotteinen tuotanto voi saada vetoapua lähialueen metsän matkailu- ja virkistyskäyttöön tähtäävästä markkinoinnista.

2. Ilmastonmuutokset vaikutuksia ja megatrendejä

Ilmastonmuutos on noussut globaalin toimintaympäristön megatrendien kärkeen. Riippumatta siitä, missä määrin havaittu ilmaston lämpeneminen on ihmisen toimista johtuvaa vai osa maapallon pitkän aikavälin kiertoa, sen vaikutukset alkavat näkyä yhä selvemmin vuoteen 2040 mennessä.

Pohjois-Euroopan sademäärät saattavat kasvaa huomattavasti ja sään ääri-ilmiöt lisääntyvät. Seurauksena on tulvia, merenpinnan tason vaihtelu voi olla suurta, myrskyt lisääntyvät, vetisiä talvia seuraa ankaria talvia jne. Toisaalta keskilämpötilan nousu voi pidentää kasvukautta, mikä parantaa maatalouden mahdollisuuksia. Uusien hyötykasvien viljely on mahdollista, mutta samalla uudet kasvi- ja tuholaislajit leviävät Suomeen.

Ilmastonmuutoksen etenemisen varalle on maakunnassa laadittava oma ilmastostrategia. Toimenpiteet ulottuvat yhteiskunnan kaikille sektoreille. Asumisen ja rakentamisen osalta määräykset tulevat edellyttämään energiatehokkuuden lisäämistä sekä uudisrakentamisessa, mutta myös olemassa olevassa rakennuskannassa. Kaavoituksessa on otettava huomioon suojavyöhykkeet ja sallittava rakennettava reilusti merenpinnan yläpuolelle. Ääriolosuhteet ja –ilmiöt on huomioitava myös rakennusten suuntaamisen, muodon ja materiaalien suhteen entistä huolellisemmin.

3. Talouden muutoksen vaikutukset Itä-Uudellamaalla, lähialueilla, globalisaation vaikutukset sekä väestömuutokset

Globaalin talouden uudessa vaiheessa vaikutukset näkyvät ympäri maailmaa nopeammin ja talouden kytkösten kautta Suomikaan ei voi omin toimin vastustaa globaaleja markkinamekanismeja. Näköpiirissä on uusi globaalin talouden sääntelyjärjestelmä, joka on yhdistelmä markkinataloutta ja globaalia suunnitelmataloutta.

Venäjän talouden keskittyminen energiantuotantoon ei sanottavasti hyödytä Etelä-Suomea ja Itä-Uuttamaata muutoin kuin kasvavan kaupan kautta, mikäli kaupattavat tuotteet houkuttelevat venäläisiä markkinoita. Pitkällä aikavälillä Venäjän yksipuolisesti fossiilisiin energialähteisiin perustuva energiatalous joutuu vaikeuksiin ilman vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Globaali ympäristöpolitiikka ja –sääntely heijastuu Suomeen ja globalisaation myös aluetasolle. Itämeren alueyhteistyön keskiöön nousee Itämeren ympäristöuhkien torjunta.

Talouden tervehdyttäminen hallitsee myös EU:n politiikkaa lähivuosina. Taantuma voi aiheuttaa talouspakolaisuutta myös EU:n sisällä (mm. täällä jo olevat siirtolaiset voivat siirtyä maasta toiseen). Talouspakolaisuuden ja ympäristöpakolaisuuden kasvaessa myös Suomeen tulevien pakolaisten määrä voi merkittävästi kasvaa. Pakolaisten sijoittumisalueena on koko Etelä-Suomi ja Itä-Uusimaa saanee oman osansa sijoittamistarpeista. Pidemmällä aikavälillä keskiössä ovat talouden lisäksi ympäristö- ja koheesioasiat.

Väestön keskittyminen Etelä-Suomeen pitää ikärakennetta tasapainoisempana kuin muuttotappioalueilla. Tämä taas turvaa muuta maata paremmin työvoiman saatavuuden, siinä tilanteessa, että kysyntää on. 2020-luvulla ja sen jälkeen syntyvien ikäluokkien elinajanodote saattaa lääketieteen ja nano-, bio- ja geeniteknologian seurauksena nousta huomattavasti, lisäksi he elävät pidempään terveinä kuin nyt elossa olevat sukupolvet.

4. Yhteenvedo

Edellisen maakuntasuunnitelman SWOT-tarkastelussa on käsitelty varsin kattavasti erilaisia tekijöitä, jotka vaikuttavat maakunnan tulevaisuuteen. Maakunnan toimijat tietävät parhaiten alueen erityispiirteet, joten tässä esitetyt kommentit ovat tarkoitettut täydentämään niitä ulkopuolelta arvioituna.

Koska kyseessä on varsin pitkän aikavälin tarkastelu, epävarmuustekijöitä on runsaasti. Pitkällä aikavälillä voi esiintyä useita nk. epäjatkuvuuskohtia, joista kehitys voi lähteä haaraantumaan jopa vastakkaisiin suuntiin. Kuitenkin viime vuosien kehitys nostaa esiin muutamia seikkoja, jotka olisi hyvä ottaa huomioon uudessa maakuntasuunnitelmassa. Lisäksi perinteisen SWOT-tarkastelun lisäksi olisi hyvä tarkastella yllätyksellisiä ilmiöitä. Näitä ovat nk. villit kortit tai mustat joutsenet, nykyhetkellä erittäin epätodennäköisiltä vaikuttavia tapahtumia tai tekijöitä, jotka toteutuessaan voivat aikaansaada syvällisiä vaikutuksia. Lisäksi olisi tunnistettava nk. heikkoja signaaleja, jotka ovat merkkejä orastavista, tulevaisuudessa mahdollisesti vahvistuvista, jopa megatrendeiksi pitkällä aikavälillä muuntuvista ilmiöistä. Tällaisten tulevaisuussignaalien tunnistamisesta ja niiden vaikutusten analyysistä ja tulevaisuuteen varautumisesta syntyy kilpailuetua. Megatrenditarkasteluihin kannattaa yhdistää sekä villien korttien että heikkojen signaalien tunnistaminen. Maakuntasuunnitelman laadintaan ja maakunnan kehittämiseen kannattaa kytkeä systemaattinen tulevaisuusprosessi, jossa proaktiivisesti ennakoidaan maakunnan kehitysnäkymiä ulkoisen toimintaympäristön valossa, mutta entistä paremmin omia vahvuuksia tunnistaen ja kytkien ennakoitintyö osaksi maakunnan uudistumiskykyä ja muutosherkkyttä.

Mitä uusia näkökulmia ja tekijöitä tarvitaan uuteen SWOT-tarkasteluun?

Aito kytkennällinen globaalitalous ja sen uusi sääntelyjärjestelmä, talouden syklien tihtyminen ja perhostalous (tuotannon elinkaarien lyheneminen).

Venäjän energiatalouden linjanvedot ja energiahuollon jatkuvuus luo epävarmuuksia. Kansallisessa energiapolitiikassa omavaraisuusperiaate korostuu seurauksena hajautettujen energijärjestelmien syntyminen ensin haja-asutusalueille.

Vähähiilitalouden nousu ja vaatimukset.

Öljynjalostuksen loppuminen ja ainakin merkittävä väheneminen.

Uudet liiketoimintamahdollisuudet ja –mallit Itä-Uudellamaalla.

Toimintapolitiikka pääkaupunkiseudun kasvua varten, aluerakenteen vaihtoehtojen pohdinta.

Vastuullinen liiketoiminta (yritysten taloudellinen, sosiokulttuurinen ja ekologinen vastuu ja kestävyys) muokkaa yritysten toimintakulttuuria ja tuotteita. Aineettomien tuotteiden ja palveluiden merkitys kasvaa.

Ilmastonmuutoksen vaikutusten lieventämistoimenpiteet ovat moniulotteisia. Tarvitaan poliittisia päätöksiä esim. hankinnoista, muutoksia kulutustottumuksiin. Kotitalouksien ja kansalaisten panosten ja ideoiden huomioon ottaminen.

Ilmastonmuutoksen aiheuttamat väestön muuttoliikkeet tuovat uusia ihmisiä ensisijaisesti Pohjois-Afrikasta ja Välimeren alueelta, mutta ympäristömuuttoliike on globaali ilmiö, joten paineita on myös muualta.

Uusia väliinputoajaryhmiä (yhteiskunnasta vieraantuvia) ilmestyy perinteisellä tavalla hyväosaisten piiristä (kouluampujat, terroristit, pedofiilit yms. ovat "hyvistä perheistä"). Yhteiskunta voi taloudellisesti niin hyvin, että nähdään uudenlaista pahoinvointia.

Suomi on juridisoitumassa, byrokratisoitumassa ja automatisoitumassa. Sitä mukaa kuin palvelukeskukset keskittyvät, niin erilaiset hallintaohjelmat ja entistä tarkempi/byrokraattisempi valvonta kasvavat

Virtualisoituminen (blogalisaatio): facebookit, blogit, second lifet yms. jatkavat suosiotaan ja yhteisöllistyvät. Virtuaalisuuden hyödyntäminen myös palveluiden järjestämisessä. Virtuaalisten ja fyysisten yhteisöjen optimaaliset yhdistelmät.

Yksilöllisyys korostuu edelleen – mutta sen rinnalle on kehittymässä myös uusyhteisöllisyyttä (ja sen rinnalla uussyrjäytymistä).

Median merkitys kasvaa edelleen: mediayhteiskunta, jossa kaikki ovat tähtiä ja elävät online (internetistä kehittyä ubiteknologian kautta interreal – toden ja virtuaalisen ero sumenee).

Sekä että -yhteiskunta, jossa ääripäät kasvavat yhtä aikaa: köyhyys ja rikkaus, hyvinvointi ja pahoinvointi, kestävä kehitys ja kulutuksen/tuotantovolyymien kasvu, erikoistuminen pieniin yksityiskohtiin ja kokonaisoptimoinnin tarve, yksilöllisyys ja yhteisöllisyys, kilpailu ja verkostoitumisen/yhteistyön tarve, tekniikka ja taide, proaktiivisuus ja retroaktiivisuus, maailman moninapaistuminen. Tuloksena on mm. kokonaisuuden hallinnan ja muutoksen ymmärtämisen vaikeutuminen: maailman tapahtumilla ei ole punaista lankaa.

Epäsovinnaiset liittoutumat: Uudet "blogaalit" rajapinnat yhdistävät yllättäviä asioita (pohjanmaalainen ääri-islam, ICT-buddhalaisuus jne.). Virtuaalimaantieteen merkitys ja rooli kasvaa siinä, kuka on lähellä ja kuka kaukana. Tuloksena on mm. eräänlainen ennakoimattomuus ja villien korttien (yllätysten ja uusien ilmiöiden) todennäköisyyden kasvu.

Slow life ja leppoistelu nostavat päätään: hyvätuloiset pyrkivät jatkossa vähentämään työhön käyttämänsä aikaa ja viettävät sitä enemmän perheen kesken. Hidastumista tukee myös suomalaisen varallisuuden keskittyminen suurten ikäluokkien lapsille. Leppoistamista ja hidastumista tukevat myös etätyön lisääntyminen (osana tuottavuuden kehittämistä) ja väestön ikääntyminen, joka tuottaa ja ylipitää biologisperäistä hitautta. Myös taloudessa hitaat ja pienet systeemit voivat yleistyä. Hitaudesta voi syntyä myös uutta liiketoimintaa (matkailu-, hyvinvointi-, terveystuotteet ja -palvelut) ja asuinympäristön houkuttelevuutta vahvistava tekijä.

Arvot ja tunteet korostuvat työelämässä ja yhteiskunnassa: globaalitalouden, tulosvastuullisuuden, kustannustehokkuuden ja tietoyhteiskunnan alta/vastapainona ovat nousemassa arvot. Tulevaisuus on pikemminkin henkistä kuin fyysistä. Moraali ja tunteet ovat korvaamassa järjen. Myös yliluonnollinen ja viihteellisyys korostuvat. Tietoyhteiskunnan muuntuminen elämysyhteiskunnaksi, jossa tuotteita, palveluja ja ratkaisuja suunniteltaessa, ostettaessa ja kuluttaessa itse asiassa ostetaan ja kulutetaan elämyksiä. Tämän megatrendin (elämysyhteiskunta/elämystalous) osalta maakunta voisi profiloitua eettisesti ja ekologisesti kestävä elämysyhteiskunnan kehittämiseen ja tunnistaa tähän liittyviä mahdollisuuksia kilpailukykyisen elinkeinorakenteen ja houkuttelevan elinympäristön kehittämisessä.

Oleellisimmat tekijät SWOT:issa?

Tuotannollisen toiminnan ja kulutuksen muutokset yhtäältä globaalien talouden ja ympäristövaateiden ajamina.

Keskittymiskehityksen seuraukset mahdollisuus – uhka – vahvuus – heikkous – näkökulmista.

Ympäristöproblematiikka horisontaalisesti koko maakunnan ja sen yhdyskunnat läpäisevänä

Energiatalouden reformi: omavaraisuus, hajautetut ratkaisut, vähähiilisyys

Venäjän ratkaisut ja riskit

Sosiokulttuuriset muutokset

Palveluinnovaatiot ja sosiaaliset innovaatiot hakuun

Itä-Uudenmaan kehittämisen painotukset?

1. Monipuolinen elinkeinorakenne ja uudet liiketoimintamahdollisuudet, esimerkiksi
 - a. ruuan tuotanto kasvaville globaaleille markkinoille
 - b. puhtaan ruoan ja luomutuotannon ohjelma
 - c. puu- ja kasvikuitujen uudet käyttömahdollisuudet

- d. palveluliiketoiminta
 - i. Liike-elämän palvelut
 - ii. Sosiaali- ja terveystaloudelliset palvelut
 - iii. Kulttuuripalvelut
 - iv. Public-Private yhteistyö
- e. globaalin ja glokaalin yhdistelmät eri vaihtoehdoissa
- f. paikallinen tuotanto ja kuluttaminen
 - i. hajautettu energian tuotanto- ja kuluttaminen
 - ii. omavarainen matalaenergiamaailma
- g. terveysteknologiat yhdistettynä esim. elintarviketuotantoon ja terveystalouteen
- h. luovan talouden ja etätoimintojen ohjelma
- i. matkailun niche-palvelut, esim. spa- ja slow –reitit, palvelut
- j. kaksikielisuuden hyödyntäminen pohjoismaisessa yhteistyössä

2. Elinikäisen oppimisen mekanismit ja työelämän tarpeet
3. Alueen luonnon ja rakennetun ympäristön hyvä tila ja houkuttelevuus (esim. ekoseutumalli, joka tarkoittaa seudun dynaamista kehittämistä kestävä kehityksen kaikissa ulottuvuuksissa. Ekoseutu = ekotehokkuuden ja kestävä kehityksen edistämiseen profiloitunut seutu, joka on rakenteiltaan ja toimintatavoiltaan uudistumiskykyinen)
4. Julkisten ja yksityisten palvelujen järjestäminen
5. Monikulttuuristen ja virtuaalisten yhteisöjen haasteet

Seuraavat viisi yleisempää strategista linjausta voidaan lisäksi ehdottaa kilpailukykyisen Itä-Uudenmaan kehittämiseksi:

1. Maakunnan tasapainoisen aluerakenteen tavoittelu
 - asumiseen, työhön/tuotantoon, matkailuun monipuolinen tarjonta
 - maakuntaan tehdyt sijoitukset hyödynnettävä
 - pääkaupunkiseudun ja Itä-Uudenmaan välinen vuorovaikutus (vastakkainasettelun sijaan)
2. Maakunnan alueiden profiloinnin edistäminen
 - keskinäisen kilpailun sijaan verkottunut kumppanuus
 - perinteiden yhdistäminen perhostalouden vaatimuksiin
3. Alueiden omavaraisuuden kehittäminen
 - energiaomavaraisuus = energiaturvallisuus,
 - elintarvikeomavaraisuus = elintarviketurvallisuus
4. Itä-Uudenmaan luontaisten potentiaalien kehittäminen
 - työpaikkojen ja elinkeinorakenteen tukeminen
 - luonto- ja kulttuuripääoman vaaliminen ja aluepohjaisen luovan talouden synnyttäminen (materiaalinen + immateriaalinen)
5. Kestävä infrastruktuurin turvaaminen

- fyysinen liikenne + virtuaalinen liikenne
- osaamisen infrastruktuuri (oppilaitosten verkostot)

Maakunnan kilpailukyky syntyy hyvinvoinnin edellytysten luomisesta ja proaktiivisen, kokonaisvaltaisen kehittämisen tahtotilasta. Maakunnan kehittämisessä on huomioitava läpäisyperiaatteella isot kysymykset: ilmastonmuutos, talouden taantuma, maahanmuutto, sosiaalisen koheesion hajoaminen. Näihin haasteisiin maakunnan kannattaa omista lähtökohdistaan ja omia vahvuuksiaan kehittämällä löytää ratkaisuja sekä mahdollisuuksia talouden vahvistamiseksi.